

„És te is üdvöz légy, testvérváros...!”
Adatok Eger és Gyöngyös irodalmi kapcsolatainak
történetéhez¹

Lisztóczy László

ABSTRACT: *'Hail to Thee Also, Sister Town...!' On the History of the Eger—Gyöngyös Literary Connections.* The paper documents the interdependence, old and fruitful literary connections of the two, often feuding, cultural centres in Heves County, Eger and Gyöngyös. It presents an inventory of authors who worked in both towns for some period, illustrated by some of their works but not claiming completeness.

A közelmúltban antológiát állítottam össze Eger és Gyöngyös irodalmi emlékeiből. E munka végzése során tűnt föl, hogy a két – egymással olykor pörben álló – Heves megyei kultúrközpont között milyen régi keletű, folyton megújuló, igen élénk és gyümölcsöző irodalmi kapcsolatok jöttek létre. Számos alkotói örökség őrzésére és ápolására mindkét város bejelentheti igényét.

Ezeknek a kapcsolatoknak a történetéből szeretnék fölillantani – a teljesség igénye nélkül, csupán illusztrációképpen – néhány érdekes és sokatmondó epizódot, bemutatva az idevágó legfontosabb és legjellemzőbb – részben föltáratlan – dokumentumokat is. S teszem ezt annak az embernek a jogán és tiszta szándékával, aki mindkét településhez erős érzelmi szálakkal kötődik: a Mátra alján, Gyöngyös vonzaskörzetében, Markazon születtem és nevelkedtem, s jó három évtizede Egerben élek és dolgozom.

* * *

Az első helyen szemléltetheti a két testvérváros termékeny irodalmi kapcsolatait a jeles barokk költő, gróf *Koháry István* (1649-1731). Köztudott, hogy Gyöngyös földesura és jótevője részt vett az egri vár 1687-es visszafoglalásában. Seregével a mai Hajdúhegyen, a Honfoglalás utca környékén táborozott. Már hetek óta folyt az ostrom, amikor egy török csapat kitört a várból. A gróf és katonái a Hatvani kapu tájékáig szorították vissza őket. Ekkor egy „golyóbis” – melyet a vár bástyájáról lőttek ki – eltalálta a költő jobb karját. A tábori sebészek nem a megfelelő módon kezelték, emiatt Bécsben kellett gyógyulást keresnie. Itt újabb szerencsétlenség érte: az operáció közben elkövetett műhiba sérült karját megbénította.

A sebesülés okozta szenvedés és kétségbeesés ösztönözte az *Üdö mulatás közben szerzett versek* megírását. A tizenkét részre és négyszázhatvanolc strófára tagolt alkotás erkölcsi

¹ LISZTÓCZY László 2000. 119-137.

elmékedéseket tartalmaz, amelyek az „elmondás”, a „kibeszélés” feszültségoldó erejével segítik a költőt abban, hogy helyzetét tisztázza és a megpróbáltatásokat elviselje.

A mű prológusa három egymással szervesen összefonódó fejezetből áll: *A kegyes olvasóhoz* intézett ajánlásból, az *Az mostoha szerencsérül* szülő, a szomorú sors által diktált bölcselkedésből és *A Boldogságos Szűzhez*, a Magyarok Nagyasszonyához folyamodó, tőle oltalmat kérő fohászból. Mindhárom fejezetben utal a költő a mű keletkezésének előzményeire, az egri vár ostromára és ott kapott sebére. A harmadik rész – és a prológus – utolsó strófájában így:

*Midőn Eger alatt meglőték karomat,
s nem kevesen vélték abban halálomat,
hogy Isten megadja felgyógyulásomat,
szerzém fájdalmimban ezen ritmusimat.*

A Koháry István halálát követő időszakban *Orczy Lőrinc* (1718-1789) írt értékes új fejezetet abba a könyvbe, amely Eger és Gyöngyös közös irodalmi hagyományait veszi számba.

A bárói rangot szerzett Orczy-család társadalmi és gazdasági fölemelkedésének – erről B. Gál Edit tárt föl adatokat² – Gyöngyös volt a legfőbb színtere. A jeles költő részben itt végezte iskoláit is, a Mátra „fővárosa” az ő életében és idősebbik fia, József működése nyomán fejlődött az Orczy-birtokok központjává.

Orczy Lőrinc pályája ugyanakkor elválaszthatatlanul egybeszővődött a korabeli Eger szellemi törekvéseivel is. A mecenatúrára vállalkozó híres egri püspök, Barkóczy Ferenc irodalmi köréhez tartozott, annak legnevesebb pártfogoltja volt. Az Esztergom érseki székébe emelt főpap biztatására állította össze első versgyűjteményét, amelynek megjelenését csak a mecénás halála akadályozta meg. Ezt követően huszonkét évnek kellett eltelnie, hogy versei napvilágot lássanak. Az 1787-ben kiadott *Költevényes holmi* című kötet első darabja *Szalai Gróf Barkóczy Ferenc esztergomi érsek úrnak szól*, az ő emléke, irodalompartoló érdemei előtt tiszteleg.

Orczy Lőrincet baráti szálak fűzték Barkóczy püspök titkárához, Richwaldszky György préposthoz, akihez két verset is írt. Ezek közül az első, a *Richvaldszki prepost úrnak* című 1761. október 15-én Egerben keletkezett. A költemény könyvek között botorkál, a lehetetlennel, megválaszolhatatlan teológiai kérdésekkel, a lét végső titkaival csatázó „szobatudós-ként” mutatja be a prépostot. Ezzel az életformával állítja ellentétbe az egri szüretelők vidámságát, egyszerűségét, természetességét. Egri jelmezben és díszletek között vonulnak föl a Rousseau-i emberideált megtestesítő, a „térjünk vissza a természethez” intelmének engedelmeskedő szereplők. A költő hangulatos és néprajzi szempontból is hiteles leírását adja a hajdani egri szüretnek, nosztalgikus szeretettel ábrázolja a benne résztvevők jókedvűen végzett munkáját és megelégedettségét, örömét a „gazdag termés” fölött, majd a vers címettségéhez fordulva ezt a mindkettőjükre érvényes tanulságot fogalmazza meg:

2 B. GÁL Edith 1993. 9-26.

Orczy Lőrinc

*Kérded, e csörgés közt hát én mit mívelek?
Nem unom el magam, imígy elmélkedek:
Én Uram Istenem! mely boldogok ezek,
Mely jó állapotban vagynak az ilyenek.*

*Ezeket a bőség vígságra ébreszti,
Gond, bú nélkül való életre vezeti,
A szép csendességet hívság el nem veszti,
A komort szabadság és víg kedv széleszti.*

*Boldogabb ily polgár nálam és náladnál,
Noha fényes kapa várja gunyhójánál,
De jobb ez akármely cifra patikánál,
Egri víz vagy Sándor köz balsamumjánál.*

Az utolsó sorban említett „egri víz” természetesen a régen patikákban árult, gyomorbántalmakra javallt pálinkafélét jelenti.

Kapcsolatba került az Orczy-családdal Eger irodalmi múltjának egyik legnagyobb büszkesége, *Vitkovics Mihály* (1778-1829) is, aki 1804-ben versben siratta meg báró Orczy József halálát. A mű teljes címe: *Halotti vers, mellyet boldog emlékezetű báró Orczy József őnagyságának Karácson havának XIV. napján MDCCCIV. esztendőben Gyöngyösön történt halálára hazafiui tiszteleteül irt Vitkovics Mihály.* Az antik időmértékes verselés szabályaihoz, az alkaioszi strófa rendjéhez igazodó, lírai pátoszú sorai megrendült hangon idézik föl az elhunyt hazafi kimagasló erőit és tetteit. Többek között ezeket:

*Kit a szelídség, úri nem éke; nyílt
És mindenekkel jóra barátkozó
Szív kedvesített, mint az ifjú
Hajnali csillag, örökre eltűnt.*

*El, aki Árpád büszke legényeit
Áldott Egerbűl mentori oktatás
Alatt vezérlé fő Budára
Őrzeni Hunnia égi kincsét.*

*Ki őseinknek ritka szokásait,
Törvényeinket védeni, míg lehelt,
Nem szűnt. Ki győzné híresítni
Titusi érdemeit közöttünk?*

* * *

A Vitkovics-verssel már a XIX. század küszöbére léptünk. Ebben az évszázadban soha nem tapasztalt virágzásnak indult mindkét város irodalmi élete, ami a közöttük kibomló kapcsolatok gazdagodásán is lemérhető.

Ezt példázza egy csaknem teljesen elfelejtett papköltő, *Pájer Antal* (1814-1881) élete és munkássága is. Eger közelében, Makláron született. Gimnazista éveit az érseki központban és a ferencesek híres gyöngyösi intézetében töltötte. 1835-ben az egri szeminárium hallgatója lett, ahol 1842-ben szentelték pappá. Ezt követően két évig Füzesabonyban szolgált. 1844-ben az egri főszékesegyház hitszónokává és tanítóképezdei tanárrá nevezték ki. Négy évet töltött e posztokon, amikor Tiszabábolna, majd csakhamar Tiszafüred, 1862-től pedig Jászapáti lelkipásztoraként folytatta pályáját.

Nevét az tette ismertté, hogy amikor a Debrecenből Pest felé tartó Petőfi 1844 febru-

Pájer Antal

árjában Egerbe látogatott, a városba érkezésekor őt kereste elsőként, s csak akkor fordult Tárkányi Bélához, amikor megtudta, hogy Pájer Antal már Füzesabonyban szolgál. E tényről a gyöngyösi születésű Zalár József tártá föl 1858-ban készült visszaemlékezésében.³ Petőfi egeri látogatásának ez a visszaemlékezés a leghitelesebb forrása: szerzője a költő ittjártakor teológus volt az egeri papnevelő intézetben. Így szem- és fültanúja lehetett Petőfi és a „derék” kispapok beszélgetéseinek is. A körülrajongott vendég Pájer Antalt is emlegette, akit – idézi föl akkor elmondott szavait Zalár József – „nagyon becsült”, sajnálta, hogy nem találkozhatott vele, mert „szerette volna őt... üdvözölni”. Pájer Antal 1847-ben megjelent első kötetében *Petőfihez* címmel örökítette meg a látogatás emlékét, és ő is sajnálkozását fejezte ki a találkozás elmaradása miatt.

Ez a versgyűjtemény két gyöngyösi tárgyú verset is tartalmaz.

Az egyik a *Gyöngyösi szüreten* című, 1841-es keltezésű szonett, amely a hegyen szüretelő „tarka nép”-et állítja ellentétbe az „úri nők csinos füzéré”-vel, kik „tölt serleget” vesznek kezükbe:

³ Újra közzölte KISS Péter: 1993. 76-80.

*Ah, ebbe ők szívök könnyűit önték;
S az árva hont s e népet ott, köszönték –
Melly értünk szenved, míg mi élvezünk.*

A vers jóval a gyöngyösi ferences gimnázium elhagyása után, egy évvel Pájer Antal papá szentelése előtt keletkezett. A költő tehát egri kispap korában sem tépte el azokat a szálatkat, amelyek őt a Mátra szellemi központjához fűzték. Erről tanúskodik a kötet másik gyöngyösi vonatkozású – és feltűnően bensőséges hangvételű – verse, a *Vachott Sándorhoz* is:

*Mély kútba nézek andalogva,
S gyönyörködöm kristályvizén;
Fejem szédül a szörnyü mélytől;
Gyönyörrel nézem mégis én.*

*Nem kútba nézek én: szivedbe;
Az olyan mélységes, mint a kút.
Oh hagyj belőle dalt merítnünk!
Mondd: hol vezet hozzá az út?!*

Vachott Sándor négy évvel fiatalabb volt Pájer Antalnál, az idézett szöveg mégis fölfelé néző, az idősebbnek kijáró tisztelettel és alázattal fordul címzettjéhez. (Igaz, hogy a gyöngyösi származású poéta első verseskötönyvének megjelenésével költőként nemcsak „ledolgozta” korábbi hátrányát, hanem még egy év előnyt is szerzett pályatársával szemben.)

Pájer Antal Gyöngyöshöz fűződő viszonyában új fejezet kezdődött az 1848-49-es forradalom és szabadságharc bukása után, amikor az általa irányított tiszafüredi plébánia az üldözöttek egyik menedéke volt. Egy ideig – feltehetően még Tiszabábolnán, Pájer Antal ugyanis 1851. augusztus 26-ig ott volt lelkipásztor – a távollétében halálra ítélt Sárosi Gyulát is rejtegette. Az *Arany Trombita* szerzője az ő ösztönzésére és hatékony közreműködésével választotta Gyöngyöst bujdosásának újabb színhelyéül, ahol számíthatott a két jó barát, Vachott Sándor és Zalár József segítségére is. Még az odautazáshoz szükséges lovakat is ő kölcsönözte számára.

Zalár József *Sárosy Gyula bujdosása Heves megyében* című visszaemlékezésében beszámol minderről. Az *Arany Trombita* szerzőjét idézi, aki – vallomása szerint – kelet-magyarországi bujdosása idején sűrűn gondolt két gyöngyösi barátjára, egyre inkább Hevesbe vágyott: „*De jöttömben – tette hozzá –, éppen a Tisza partján, egy harmadik hevesi jó barátot is szereztem magamnak: Pájer Antalt, a tiszafüredi papot. Sokat köszönhetek neki, megrakta kocsimat mindenféle jóval s azóta sem feledkezett meg rólam...*”⁴ (A beszélgetés időpontjában Pájer Antal már Tiszafüred papja lehetett, Zalár József pedig személyes élményei alapján is, – lásd később idézendő versét – csak erre a településre gondolhatott, amikor visszaemlékezését írta.)

A vallomás befejező szavai arra utalnak, hogy Pájer Antal Sárosival annak gyöngyösi bujdosása idején – 1850 szeptembere és 1852 novembere között – is kapcsolatban maradt:

4 L. NAMÉNYI Lajos (Szerk.) 1889. 99.

„valahányszor megszorult” – olvashatjuk Káplány József Sárosy Gyula Gyöngyösön című dolgozatában –, mindig támogatta őt „pénzzel s élelmiszerekkel”.⁵

Segítőkészségét – *Emlékezés Tiszafüredre* című verse tanúsítja – igénybe vette a Damjanich-hadtest egykori történeti jegyzője, Zalár József is:

*Egyszerű és igaz mindig,
Nemcsak háza, szíve is nyílt,
S mind a kettő oly meleg...
Ide jöttem én is gyakran,
Hogy e forró sugarakban
Melegítsem szívemet.*

Ez az idézet is megerősíti, hogy Pájer Antal költői örökségét és emberi példáját – Egerrel és többi állomáshelyével együtt – Gyöngyös is a legszebb és legértékesebb hagyományai közé sorolhatja.

Az sem pusztá véletlen tehát, hogy a következő fejezet egyik legjobb barátjáról, az *Emlékezés Tiszafüredre* című vers alkotójáról szól.

Zalár – *eredeti nevén: Hízli – József* (1825-1914) Gyöngyösön született, ott végezte elemi iskolai és gimnáziumi tanulmányait is. Ezt követően Egerben volt papnövendék, 1844-től pedig joghallgató. Életére és gondolkodására az 1848-49-es forradalom és szabadságharc gyakorolta a legdöntőbb hatást. A hevesi önkéntes zászlóalj katonájaként, majd a Damjanich-hadtest történeti jegyzőjeként vett részt a szabadságküzdelmekben. A bukás után ő is bujdosni kényszerült, melyben – idézett verse tanúsítja – Pájer Antal is segítette őt. Amikor módja nyílt rá, a jog eszközeivel harcolt tovább régi eszményeiért. 1860 decemberében Heves vármegye aljegyzőjévé nevezték ki, de tisztségéről az osztrák önkény ellen tiltakozásul – számos társával együtt – 1861 őszén lemondott. 1867-ben – annak ellenére, hogy szembe fordult a kiegyezéssel – újra őt állították erre a posztra. Ettől az évtől kezdve haláláig Egerben talált új otthonra, s emelkedett egyre magasabbra a hivatali ranglétrán.

Élete és közéleti pályája nagyobbik felét a megyeszékhelyen töltötte, de ott sem tudott elszakadni szülővárosa és az azt átölelő Mátra álmaiban is vissza-visszatérő, hazahívó varázsától. Saját sorsára vonatkoztathatta volna Mikes Kelemen híres mondatát: „Úgy szeretem már Egert, hogy el nem felejthetem Gyöngyöst”. Utolsó versgyűjteménye 1909-ben jelent meg *Emlékek és emlékezések* címmel. A nyolcvan szonettből álló ciklus egy roppant gazdag, küzdelmes élet és alkotói pálya eseményeiről készít számvetést, amelyet a reformkor kezdete és az első világháború kitörése foglal különös, elgondolkoztató keretbe. Körülbelül egyforma arányban idézi benne gyöngyösi emlékeit, és fejezi ki háláját, szeretetét Eger iránt.

5 L. NAMÉNYI Lajos (Szerk.) 1989. 99.

Az egyik szonett így eleveníti föl a szülőföld és a tovatűnt ifjúság álmoképeit:

*Látlak, szép Mátrám! rólad álmodom.
Itt kél lelkemben édes lány fuvalmad,
Szívem a medre a csörgő patakknak,
Itt hordom bérceid, itt a vállamon.
Ott járok benned tündér lábnyomon,
Friss zölded fénylő tükrénél ül a nap
S aranyhajába rózsát – most is azt rak,
Mint az első nász napján, hajnalon.*

1886. január 18-án aranytollal ajándékozták meg őt munkatársai, melyre ezt a feliratot vészték: „Zalár Józsefnek, a kitűnő főjegyzőnek Heves megye tisztikara”. Erre az alkalomra írta az ügyancsak gyöngyösi születésű és az idő tájt Egerben lelkipásztori szolgálatot teljesítő **Párvy Sándor** (1848-1919) *Aranytoll Zalárnak* című versét.⁶ A jó formaérzékre valló, gördülékeny stílusú, könnyed verselésű alkotás frappáns, találó jellemzést ad az ünnepeltről, akinek a törekvései a szabadság és a jog, az eszmény és az igazság között feszülő ellentétek feloldására irányultak. Helytörténeti érdekessége miatt lefűjom róla a múlt idő, a feledés porát:

*Csak vedd kezedbe!... Csillogása
Ne bántson: munka, érdem embere!
Hiú, üres fényt, tudjuk, lelked
Magáénak soha nem ismere!
Nem a hiúság ünnepel ma!
Nem e hazug kor tapsa riad itt! –
E tollnak is te adsz magad fényt:
Ezzel írad már élted lapjait.*

*Mit e hideg érc csak jelképez,
Arany volt tollad, mert tiéd vala, –
Lángzó lelked tüzén megedzve!...
S mit írt: arany volt mindenik dala!
Felzendült a dal... zengte a hont,
Szabadság üdvét, rabság bánatát...
Igaz hang csendült, – jó arany-hang...
Szívünk cserébe – magát adta át!*

6 Megjelent az Eger című újság 1886. január 18-i számában, ugyanakkor önálló nyomtatványként is. Egyik közlemény sem tüntette föl a szerző nevét. Kilitét KÖNCZ Ákos fedte föl: 1892. 194.

Arany volt tollad... Hah, jött a harc!
Aranynál drágább lett a hős acél...
És villogtattad, hol jelszó lett:
Ki meg tud halni bátran, csak az él!
És jött a nagy halálnak gyásza...
A szellemekre szállt rozsdá, moha –
Szennyes lelkeknek szolgasága...
De az arany nem fog rozsdát soha!

És nem puhul meg! – Érc-jellemmel
Álltad a rossz napok áramlatát...
Az éj sötétjén a költő: jós,
Szabadságnak szép hajnalába lát...
Virrasztó gonddal, keltő dallal
Az ébredésről bízva énekel...
És jött a regg, – és felriadtunk:
Elég a néma kínból, – tette fel!

Jogért, eszméért tette keltünk!...
A költő tolla új éllel csatáz. –
S diadalának új terévé
Lesz a jog háza – a vármegyeház...
„Ábrándos költő – nem volt ily szó! –
Rideg valóval mi közöd neked?”
Tudtuk: mint az arany fény nélkül,
Igazság eszmény nélkül nem lehet!

Eszmény! Nemes nagy lelkek napja!
Ez, szellemed is ez ragyogja be;
Hiszed hitednek szent győzelmét,
Mely e világ bálványit rontja le...
Idők rohannak... ám eljön még
Betelt reményid várt arany-kora!
Aranytolladdal írj, küzdj érte!...
Előre!... mi el nem hagyunk soha.

Érdekes dokumentuma ez a mű az Eger és Gyöngyös között szövődő irodalmi kapcsolatoknak. Szerzője is, címezte is Gyöngyösön született, s mindkettőjüket Egerbe sodorta a sors szeszélye: itt nyújtottak egymásnak testvérkezet.

Ezt ismételhették meg 1894-ben is, amikor az Egri Irodalom- és Művészetbarátok Köre elnökévé Zalár Józsefet, alelnökévé pedig Párvy Sándort választották.

A méltatlanul elfelejtett – Gyöngyös és Eger irodalmi hagyományait egyaránt gazdagító – alkotók sorába tartozik *Ethei Sebők László* (1840-1881) is. Szülővárosában, Gyöngyösön végezte alsó és középfokú iskoláit, majd a fővárosban folytatott teológiai tanulmányokat. 1862-ben szentelték pappá. Két évig tartó vándorlás után Egerben kötött ki, ahol a főszékesegyház hitszónokaként, a tanítóképző és a papnevelő intézet tanáraként kereste kenyerét. 1875-ben engedett a szülővárosába szóló meghívásnak, ott érte utol fájdalmasan korai halála is. Utolsó útjára hatalmas tömeg kísérte.

Önfeláldozó lelkipásztori tevékenysége mellett költőként, prózaíróként és helytörténeti kutatóként is jelentőset alkotott. Sokirányú érdeklődése és rövid életéhez mért, páratlan teljesítménye tiszteletet parancsol.

Fő műve a *Gyöngyös és vidéke története*, amely a halálát megelőző évben látott napvilágot. Az egyszerű nyelven és élvezetes stílusban megírt monográfia mindmáig az egyik legjobb összefoglalása a város történelmének, a forrásértékű, ugyanakkor igen érdekes művet napjainkban is szívesen forgatják a település múltja iránt érdeklődők.

Leporolásra és újraértékelésre váró szépirodalmi alkotásai közül egyetlenegyre hivatkozom, amely viszont a megyeszékhely történetéhez kötődik. 1862-ben Bartakovics Béla érsek ásatásokat rendelt el az egri várban. Lendületes szakaszához ért ekkor a régi székesegyház föltárása. Ezt az eseményt üdvözli Ethei Sebők László *Az egri vártemplom romjainál* című szép verse, melyet az Eger című újság tett közzé 1863. szeptember 10-i számában. Álljon itt emlékeztetőül és illusztrációként első három strófája:

*Elő, elő csak e barnult romokkal!
Hadd lássuk azt a kétszer szent helyet,
Amelyet a szentelt olaj s a hős vér
Az egyház és hon templomává tett.*

*Oh hadd merengjünk e dicső romoknál,
Hol annyi sóhaj lebbent egykor el!
Oh hadd könnyezzünk itt, hol a hazáért
Vérkönyvet sírt oly számos hős kebel!*

*Nem azt érdemli e hely, hogy göröngyök
Silány porában sorvadozzon itt,
Hanem hogy büszkén szórja rá a szép nap
Fény-trónjából arany sugarait.*

A lassan befejezéséhez közeledő áttekintés újabb fejezete egy futó pillanatra *Útas* – családí névén: Strasser – *Zsigmond* (1865-1911) arcát villantja föl a XIX. és a XX. század fordulójáról. Az ő élete, hivatalnokí, irodalomszervezői és költői munkássága elsősorban Gyöngyöshöz kötődik, ott született és ott is halt meg, s csak rövid periódust töltött a megyeközpontban.

Egyedülálló vállalkozásával, a *Heves megyei írók és írónők almanachja* című könyvsorozat szerkesztésével és kiadásával, melynek 1901 és 1911 között hat kötete jelent meg fel-

váltva Gyöngyösön és Egerben, igen sokat tett mindkét város irodalmi életének föllendítéséért. Figyelme és rokonszenve nemcsak szülővárosa, hanem Eger és az egész vidék alkotóira kiterjedt, fölvette a kapcsolatot azokkal is, akik elköltöztek a megyéből.

Költészetébe – mely csupán helytörténeti szempontból érdemel figyelmet – két olyan verse nyújt betekintést, amelyek a két testvérváros egymásrautaltságát szemléltetik. Az egyiket földijéhez, *Dr. Párvy Sándorhoz* intézte püspökké szentelése alkalmából. 1903. április 19-én zajlott le ez az esemény, a Gyöngyösről elszármazott főpapot ekkor emelték Eger segédpüspöki, egy év múlva pedig Szepes püspöki székébe. Személyében Gyöngyös és Eger testvéri kapcsolatainak megtestesítőjét, szimbólumát ünnepelte és köszöntötte büszke öntudattal Utas Zsigmond:

*Felhőkbe csapkodó,
Költői tehetség!
Kegyes szív, hű jellem,
Tiszta, mint tavaszég!
Üdvöz légy, szülöttje
Gyöngyös városának,
Hol neked bölcsődalt,
Lágyat dalolának . . .*

*És te is üdvöz légy,
Testvérváros: Eger!
Mert szent falaid közt
Ver e férfigebel.
Mert e lángelmének,
Mely oly fennkölt s szabad,
Ragyogó színhelye:
Kapharnaumja vagy!*

A másik költemény a *Heves megyei írók és írónők almanachja* 1907-es kötetében jelent meg. Az *Eger* címet viseli, s a hozzá fűzött lapalji jegyzet szerint Utas Zsigmondnak „a gyöngyösi szolgabírótságtól a vármegyei központba történt” előléptetése alkalmából, 1905. február 1-jén keletkezett. A költő ihletett hangon, lírai pátoosszal becézgeti életének új színterét, úgy érzi, odaköltözésével régi vágya teljesült:

*Eljöttem hozzád, oh
Nemes hősi város!
Hol életem egykor
Csendesen leáldoz...
Üdvöz légy, titánok
Vérrel szerzett fészke!
A magyar erények
Igaz ékessége!*

*Eljöttem hozzád, hisz
Ide oly rég vágytam!
Szívem sokszor égett
Érted forró lázban.
Gondolatom feléd
Epedezve szállott;
Utamban, álmomban
Lelkem téged látott!*

Az idézett szavak súlyát és hatását növeli, hogy Utas Zsigmond életéből ekkor már csak néhány esztendő volt hátra, tüdőbetegségének elhatalmasodása miatt nemsokára visszatért szülővárosába – meghalni.

A tanulmány utolsó része *Bán Imre* (1905-1990) példáján keresztül ad betekintést az Eger és Gyöngyös között létrejött irodalmi kapcsolatok XX. századi periódusába.

Családja nőülés révén került Egerbe. Budapesten élő és ott nyomdászként dolgozó édesapja 1902-ben feleségül vette a híres egri nyomdavezető, Kőnig Ferenc leányát, s apósa kérésére költözött 1914-ben a városba. Bán Imre itt fejezte be elemi iskolai s kezdte meg 1916 őszén gimnáziumi tanulmányait az Egri Magyar Királyi Állami Főreáliskolában, a mai Dobó István Gimnázium elődjében.

Gimnáziumi éveinek emlékét őrzi egy érdekes és alig ismert dokumentum. 1972-ben készült, amikor egykori iskolája Dobó István halálának 400. és a Dobó név fölvételének 50. évfordulója tiszteletére létrehozta a Régi Dobósok Baráti Körét. Ebből az alkalomból az intézet akkori igazgatója körlevélben fordult a régi növendékekhez. Erre a körlevélre válaszolt egy hosszú, meleg hangú levélben a debreceni professzor, s idézte föl az egri diákevek benne élő emlékeit. A visszatekintés az iskola 1972-73-as évkönyvében látott napvilágot *Fél évszázad távlatából...* címmel. Szövegét a benne rejlő adatok érdekessége és fontossága miatt – s hogy a szélesebb nyilvánosság számára is hozzáférhetővé váljon – teljes terjedelmében ideiktatom:

Diákori emlékeim több mint fél évszázad távolába vezetnek vissza. 1916 őszén frattak be az akkori állami főreáliskolába, amely még nem viselte Dobó István nevét. Diákéveim sorsfordító korbá estek: a mi nemzedékünk élte át a monarchia összeomlását. A tanulást nem saját épületünkben kezdtük, mert ez akkor hadikórház volt. Ha emlékezetem nem csal, 1918-ban kerültünk vissza iskolánkba, addig a Lyceum termeibe jártunk: ebben az óriási épületben mindenre volt hely. Sok jellegzetes tanáregyéniségre emlékszem. Első igazgatónk Vigh Béla volt, az ábrázoló mértan igazi tudósa, ő azonban hamarosan nyugalomba vonult. Kiváló nevelő egyéniségével nagy hatást tett ránk Habán Mihály igazgató: valóságos művésze volt a matematika tanításának, könyvet sohasem használtunk nála. Keze alatt szinte politéchnikai oktatás folyt: minden rendezvényre magunk állítottunk elő mindent, igazgatónk személyes vezetésével. 1922-23-ban jelentékeny Petőfi- és Madách-ünnepélyeket tartottunk.

Kiemelkedő tudása, színes előadókészsége és finom modora miatt igen kedveltük Bárányi Lászlót, a természetrajz és földrajz tanárát, aki egyébként évekig osztályfőnökünk is volt. Irodalmi műveltségünket Vucskits Jenőnek köszönhetjük. Nagyváradról jött, Ady tanárbarátai közé tartozott és Ady költészetét már tanította is. Roppant tudása főiskolai szintű volt, de azok voltak követelményei is; a magyar klasszikus írók teljes ismeretével álltunk érettségire, jómagam pl. minden Kemény-regényt elolvastam, és szerencsémre ebből is feleltem a „maturán” a félelmetes hírű Mázy Engelbert bencés főigazgató, tihanyi apát előtt. Kedves tanárunk volt az írói tehetségű Lemle Rezső; emlékszem, hogy egy Petőfi-darabját játszottuk a jubileumi évben. Az előadásra Vucskits Jenő egész sor Petőfi-verset zenésített meg, s hetekig kellett járnunk próbára a lakására. Felső diákként vettem részt Gárdonyi Géza temetésén (1922 nov.), de ott voltam a színházban Gárdonyi egyetlen nyilvános szereplésén is, amikor az Akadémia megbízásából felszólalt a Tárkányi Béla emlékére rendezett ünnepségen (1921).

Számos tanárnév, diákarc fűződik még nyolcéves egri diákságom emlékei közé; e rövid visszatekintés keretében nem szoríthatok helyet számukra. Úgy tudom, hogy az iskola éppen 50 éve vette fel Dobó István nevét. A nagymúltú tanintézet ezekben a nehéz években is gazdag útravalóval bocsátotta el neveltjeit, s bár hajdani osztálytársaim szétszóródtak a világ minden tájára, bizonyos vagyok benne, hogy mindenütt megállták a helyüket. 1934-ben megtartottuk tízéves találkozókat, 1944 őriült esztendeje erre már nem adott alkalmat, azóta sem tudtam összegyűjteni hajdani osztálytársaimat. Megfiatalodott egri iskolánkra azonban mindig szeretettel gondolunk, amíg erre lehetőségünk marad.

Érettségi után az Eötvös-kollégium tagjaként a budapesti egyetem bölcsészkarának magyar-francia szakán tanult tovább a tegnapi Dobós diák. Az 1928-29-es tanévben állami ösztöndíjasként a párizsi Sorbonne-on is gyarapíthatta tudását. 1930-ban szerezte meg tanári oklevelét, s ugyanebben az évben került a nagy hírvű gyöngyösi gimnáziumba, ahol huszonkét éven át tanított. Egy ideig ő gondozta a ferences könyvtárat is, s jelentős szerepe volt abban, hogy az 1951-ben államosított gyűjtemény átvészelte a nehéz időket.

Ezekben az esztendőkből készült föl tudományos pályájára. Alapozta meg jó hírért a szakmában. Kutatói figyelme elsősorban a régi magyar irodalom fehér foltjaira irányult. Számos tanulmányt publikált Gyöngyös művelődés- és irodalomtörténetének tárgyköréből is. 1952-ben elfogadta a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem meghívását. Irodalomtudósként, filológusként egyre magasabbra emelkedett, a középkortól a felvilágosodásig terjedő európai irodalomtörténet nemzetközi rangú kutatójává vált.

Példája a tehetség és a szorgalom korlátlan hatalmáról, a vidéki Magyarország értéktelentő képességéről és erejéről beszél.

Irodalom

B. GÁL Edit

1993. Az Orczy-család társadalmi és gazdasági felemelkedése a 18. században és a 19. század első felében. (In: Mátrai tanulmányok. Szerkesztette HORVÁTH László.) Gyöngyös

BITSKEY István

1997. Püspökök, írók, könyvtárak. Egri főpapok irodalmi mecenatúrája a barokk korban. Eger

KISS Péter

1993. Arcvonalok Eger művelődéstörténetéből 1944-ig. Eger

KONCZ Ákos

1892. Egri egyházmegyei papok az irodalmi téren. Eger

LISZTÓCZKY László (szerk.)

1973. Az egri Dobó István Gimnázium és Erdészeti Szakközépiskola évkönyve, 1972-1973. Eger

1999. Végeknek tüköri. Versek Egerről. Pallas Kiadó, Gyöngyös

2000. A Mátra Gyöngye. Irodalmi emlékek és emlékezések Gyöngyösről. Pallas Kiadó, Gyöngyös

LISZTÓCZKY László

2000. A mesebeli hattyú fogságában. Tanulmányok és Könyvismertetések. Pallas Kiadó, Gyöngyös

LŐKÖS István

1989. „Üdö mulatás közben szerzett versek”. Koháry István költészetéről. Különlenyomat a *Studia Agriensa* 9. kötetéből. Eger

MISÓCZKI Lajos

1988. Utas (Strasser) Zsigmond. (In: Heves Megyei Népújóság, 1988. október 22.)

NAMÉNYI Lajos (szerk.)

1889. Sárossy-album. Arad

PÁJER Antal

2001. Szent Iant. Válogatott versek. Válogatta, szerkesztette és a bevezető tanulmányt írta: LISZTÓCZKY László. Pallas Kiadó, Gyöngyös – Dsida Jenő Baráti Kör, Eger

SZECSKÓ Károly

1994. Az Egri Irodalom- és Művészetbarátok Köre. (In: Agria XXIX-XXX. Az egri Dobó István Vármúzeum évkönyve.) Eger

1995. Adalékok Bán Imre gyöngyösi éveire. (In: Mátrai tanulmányok. Szerkesztette HORVÁTH László.) Gyöngyös

**„Und auch du sei begrüßt, Partnerstadt ... !“
Angaben zur Geschichte des literarischen Kontakten von Eger und Gyöngyös**

In der Studie werden das Angewiesensein, und die alten und wirklich fruchtbaren literarischen Beziehungen von den beiden – miteinander manchmal im Prozess liegenden – Kulturzentren im Komitat Heves, Eger und Gyöngyös, dokumentiert. Im Aufsatz wird über die Schöpfergeiste, die in beiden Städten über kurze oder längere Zeit tätig waren, sich gefühlsmäßig an beiden gebunden fühlten, aufgrund einiger ihrer Werke ein Inventar- ohne der Vollständigkeit halber-aufgestellt. So können beide Siedlungen einen Anspruch auf das Bewahren und die Pflege ihrer Andenken erheben. In der historischen Periode vom Ende des XVII. Jahrhunderts bis zum XX. Jahrhundert tauchen insgesamt die Namen von neun Dichtern und Schriftstellern im Überblick nur auf die bedeutendsten Angaben und Zusammenhänge beschränkt, auf: István Koháry (1649-1731), Lőrinc Orczy (1718-1789), Mihály Vitkovics (1778-1829), Antal Pájer (1817-1881), József Zalár (1825-1914), Sándor Párvy (1848-1919), László Ethei Sebők (1840-1881), Zsigmond Utas (1865-1911), Imre Bán (1905-1990).

LISZTÓCZKY LÁSZLÓ
H-3300 Eger
Honfoglalás u. 21.